

Erdvilas JAKULIS

Vilniaus universitetas

VEIKSMAŽODŽIŲ TYRINĖJIMŲ KELIAI

Veiksmažodžius geriausia tirti grupėmis (semantinėmis, darybinėmis, struktūrinėmis ir pan.). Nagrinėti tam tikrą struktūrinį tipą tinkamiausia pasirinkus vidinės rekonstrukcijos metodą. Vadinasi, reikia surinkti visus egzistuojančius šio tipo veiksmažodžius, aptarti jų formaliąją struktūrą, nustatyti būdingą semantiką, morfologinius ir darybinius ryšius su kitų tipų veiksmažodžiais (ir vardažodžiais), jų vietą sistemoje ir aiškintis, kokia galėjo būti jų raida lietuvių kalboje. Atlikus tokią analizę galima eiti prie kitų kalbų – pirmiausia ieškoti to paties struktūrinio tipo. Jei jo nėra, galima ieškoti tipų, kuriems priklausančių veiksmažodžių semantinės funkcijos yra panašios. Idealiausia vidinės rekonstrukcijos metodu išanalizuoti ir visų kitų kalbų veiksmažodžius, o tada ieškoti etimologinių giminaičių kitose kalbose. Tuomet jau galima kalbėti apie tai, kaip ir kada tas tipas susiformavo.

Vidinės rekonstrukcijos ir lyginamuoju istoriniu metodais buvo tiriami ir *tekėti, teka* tipo veiksmažodžiai (Jakulis 2004). Kadangi tyrimo istorinės dalies vertė ir išvados gerokai suabejota M. Villanuevos Svenssono paskelbtoje monografijos recenzijoje (Villanueva Svensson 2005, 118–122), čia norima dėl kai kurių dalykų padiskutuoti.

Recenzento priekaištaujama, kad monografijoje nagrinėjami tik tie latvių kalbos veiksmažodžiai, kurių atitikmenų yra lietuvių kalboje (Idem, 119), t. y. bendroji lietuvių ir latvių leksika, dėl to galėję likti neišnagrinėtų paveldėtųjų *tekėti, teka* tipo latvių kalbos veiksmažodžių, nepaliudytų lietuvių kalboje¹. Atsakymai į šį priekaištą yra keli. Pirma, pats monografijos pavadinimas rodo, kad tyrimo objektas yra **lietuvių kalbos** *tekėti, teka* tipo veiksmažodžiai, tad kitų kalbų medžiaga yra reikalinga tik tiek, kiek ji susijusi su lietuvių kalbos kalbamojo tipo veiksmažodžiais. Jeigu objektas būtų buvęs **rytų baltų kalbų** *tekėti, teka* tipo veiksmažodžiai, tada būtų buvę privalu surinkti visus latvių priesagos *-ēt* veiksmažodžius ir išanalizuoti jų semantiką, morfo(no)logiją, ryšius su kitais žodžiais ir išsiaiškinti, kokių yra šių veiksmažodžių tipų ir kurie iš jų priklauso nagrinėjamajai klasei. Šitokį didelį darbą (ME žodyne įvairių morfologinių tipų priesagos *-ēt* veiksmažodžių yra tūkstančiai) geriausiai gali atlikti patys lietuvių kalbininkai. Kita vertus, monografijoje neapsiribojama tik lietuvių kalbos veiksmažo-

¹ Tokie teoriniai pasvarstymai turėtų vertės, jei recenzentas būtų nurodęs konkrečių pavyzdžių.

džių atitikmenimis latvių kalboje. Tuo galima įsitikinti atsivertus penktąjį priedą², kurio gale pateikiama skirtingos reikšmės ar šaknies struktūros veiksmažodžių, ir žodžių rodyklė. Įvairiausių šio tipo latvių kalbos veiksmažodžių variantų (ne atitikmenų) pateikta kur kas daugiau negu pačių atitikmenų. Latvių kalbos priesagos *-ēt* veiksmažodžių kamienų mišimo tendencijos ir jų santykis su lietuvių kalbos veiksmažodžių tendencijomis monografijoje aptarta trumpai ne dėl to, kad į klausimą nebuvo gilintasi³, o dėl pačios knygos apimties.

Monografijoje buvo svarbu nustatyti, ar nagrinėjamas veiksmažodžių tipas egzistavo rytų baltų epochoje. Daugybė latvių kalbos atitikmenų tai neabejotinai liudija. Gausūs skirtingi abiejų kalbų imitatyvai rodo tiriamąjį tipą buvus produktyvų ir kalboms išsiskyrus.

Kitas dalykas yra prūsų kalba. Dėl faktų stokos tyrimai dažnai gali pakrypti į skirtingas puses, tačiau *tekėti, teka* veiksmažodžių morfologinio tipo čia nėra. Tiesa, recenzijoje teigiama, kad monografijoje be jokių argumentų eliminuojami keli prūsų kalbos veiksmažodžiai (ar jų formos ir vediniai), kuriuos dauguma kalbininkų rekonstruoja kaip *tekėti, teka* tipą. Tačiau čia recenzentas, regis, painioja etimologinius sugretinimus su struktūriniais. Etimologiškai *skelānts (skalīsnan)*⁴, *peldūns, kabūns*⁵, be abejonės, susiję su lie. *skelėti (skēla, -i)*, *peldėti (pēlda)*, *kabėti (kāba)*, bet norint nustatyti, kokiam struktūriniam tipui jie priklauso, faktus reikia ne akiai gretinti su lietuvių ir latvių kalbomis (juo labiau mėginti prie jų priderinti prūsų kalbos veiksmažodžių rekonstrukcijas), o visą medžiagą ištirti vidinės rekonstrukcijos būdu. Tokį išsamų tyrimą atlikusi A. K a u k i e n ė⁶ (2000a ir 2000b) nustatė, kad prūsų kalboje priesagą *-ē-* turinčių *a* kamieno veiksmažodžių nėra⁷, tuo tarpu *i* kamieno veiksmažodžių su tapačia

² Abėcėlinis *tekėti, teka* tipo veiksmažodžių sąrašas (lietuvių ir latvių kalbų atitikmenys), J a k u l i s 2004, 217–224.

³ Išsamesnė analizė atlikta bakalauro darbe, žr. J a k u l i s 1995. Taip pat žr. J a k u l i s 1996, 8–17.

⁴ Šiuos du žodžius ir K o r t l a n d t a s (2005) laiko veiksmažodžio *skelėti* atitikmenimis.

⁵ Recenzentas monografijoje pasigedo pr. *giwīt, giwe-* ‘gyventi’ komentaro. Šį faktą vienu iš įtikinamų argumentų, kad prūsų kalboje egzistavo *tekėti, teka* tipo veiksmažodžiai, laiko ir K o r t l a n d t a s (2005). Deja, kalbamasis prūsų žodis neturi bendrašaknių *tekėti, teka* tipo veiksmažodžių lietuvių ar latvių kalbose – yra tik priesagų vedinių (pvz.: *gyvēnti, -ēna, -ēno* ir *gyvūoti, -ūoja, -āvo*, la. *dzīvot, -oju, -oju*), tad nesuprantama, kodėl reikėtų rekonstruoti pr. **gīvēt(vei)*, **gīva*, **gīvēiā*. Net ir PKEŽ I 376 rekonstruojama pr. **gīvētvei*, praes. *gīvēia*, kuris laikomas priesagos vediniu iš pr. subst. **gīvē* ‘gyvenimas’ (plg. pr. *gīvei* ‘t.p.’). Primintina, kad visi lietuvių kalbos *tekėti, teka* tipo veiksmažodžiai yra neišvestiniai. Tad argumentas anaipol neįtikinamas. O tai, kad čakavų (Novi) kalboje yra *živūt, živén* ‘gyventi’, K o r t l a n d t o (žr. 2005 ir lit.) siejamas su pr. *gīwīt*, tų argumentų irgi nesustiprina.

⁶ Recenzentas šį tyrimą a priori pavadino abejotinu.

⁷ Pr. *druvīt, bilīt* ir daugelis kitų veiksmažodžių su inf. *-īt* turi kitokią prezento paradigmą: 1 sg. *druvē*, 2 sg. *druvē*, 3 sg., *druvē*, 1 pl. *druvēmai*, 2 pl. *druvētei* (plg. PKEŽ I 234). Kaukienės rekonstruojamam kintamosios priesagos tipui inf. *-ī-*, praes., praet. *-ā-* / *-ē-* galima priekaištauti tik dėl fonetinio kitimo *ī < ē*, tačiau esminis dalykas čia yra skirtingos struktūros paradigma.

priesaga tipas akivaizdžiai egzistavęs (pvz., veiksmažodis pr. *turrītwei* III 27₇, *turret-tvei* I 5₃₋₄ tikrai yra iš pr. inf. **turē-*, o jo prezento paradigma buvusi tokia: 1 sg. *turri*, 3 sg. *tur(i)*, 1 pl. *turimai*)⁸. Etimologiniuose žodynuose pateikiamos kelios prūsų -*ėti*, -*a* tipo veiksmažodžių rekonstrukcijos yra pagrįstos tik lietuvių ir latvių kalbomis, bet ne vidine rekonstrukcija, todėl sakyti, kad prūsų kalboje buvęs toks struktūrinis tipas, yra mažiausiai netikslus⁹.

Jei kitoje kalboje nerandama atsakančio struktūrinio tipo, ieškoma įvairios struktūrinės raiškos etimologinių atitikmenų. Akivaizdu, kad reikia ieškoti paprastesnės struktūros, neišvestinių žodžių – taigi šakninių veiksmažodžių. Recenzentas, remdamasis monografijoje pateiktais duomenimis, visiškai teisingai teigia, kad šakninius veiksmažodžius suponuojantys prūsų būtojo laiko dalyviai *grīmons*¹⁰ ‘sugiedojęs’, *gūbans*¹¹ ‘užžengęs nuvykęs’ bei veiksmažodis *etwierpt*¹² turi morfologiškai artimesnių giminių negu lie. *gramėti*, *gebėti*, *virpėti*, bet vis dėlto jų etimologiniai ryšiai abejonių kelti neturėtų (antraip tektų neigti ir *veřpti* : *virpėti*, *drēbti* : *drebėti*, *krēsti* : *kretėti* ir pan. ryšius). Tačiau stebina recenzento noras sumenkinti lie. *stenėti*, la. *stenēt* ryšį su šakninių veiksmažodžių suponuojančiu part. praet. act. pr. *stīnuns*¹³ (< **stēn-*) – neva dėl pailgėjusio vokalizmo. Pirma, sunku pasakyti, kokį vokalizmą rodo forma *stenuns* I 7₁₆. Antra, vokalizmo pailginimas šakniniams baltų kalbų veiksmažodžiams yra būdingas (plg. *sēmia*, *sémė*; *būria*, *būrė* ir pan.), todėl PKEŽ IV 157 rekonstruojama paradigma pr. inf. **sten-tvei*, praes. *sten-*, praet. *stēn-*. Trečia, tiek lietuvių, tiek latvių kalbose šios šaknies veiksmažodis priklauso *tekėti*, *teka* tipui (lie. *stenėti*, *stēna* ir

⁸ Kortlandto (2005) manymu, dar du prūsų veiksmažodžiai atitinką lie. *tekėti*, *teka* tipą: imperat. *kīrdeiti*, *kirdijti* (siejama su lie. *girdėti*, nors šis iš tikrųjų yra kito struktūrinio tipo – *i* kamieno) ir imperat. *dereis* ‘žiūrėk’, *endirīs*. PKEŽ I 264 pr. **dīrītvei* ‘žiūrėti’ < **dīrētvei* siejamas su lie. *dyrėti* ‘žiūrėti, ko nors laukiant, tykant, smaksoti; lindėti, tūnoti, būti be darbo’. Tačiau *dyrėti*, *dūri*, -*ėjo* visiškai nepanašus į *tekėti*, *teka* tipą: visa pirma skiriasi prezento kamienas, o pailgintojo laipsnio šaknies vokalizmas ir statyvinė reikšmė rodo, kad tai – akivaizdus vedinys, grynasis duratyvas (plg. Jakulis 2004, 26), kurio pamatinis žodis yra aktyvaus veiksmo veiksmažodis (galbūt *dīrti*, *dēra*, *dūrė* ‘lupti, plėšti, mušti ir kt.’), plg. *plylėti*, *plyti*, -*ėjo* greta *plėsti*, *plėčia*, *plētė* : *plīsti*, *plīnta*, *plīto*.

⁹ Kad rytų ir vakarų baltų veiksmažodžių kamienai formavosi skirtingai, rodo kamiengalio ir tranzityvumo skirtumai: pr. *limatz* (kietasis kamiengalis) „laužė“ I 13₆ : lie. *lémė* (minkštasis kamiengalis), pr. *immats* „ėmė“ III 75₇ (nors yra ir *ymmīts* I 13₅) : lie. *ėmė*.

¹⁰ PKEŽ I 410 rekonstruojama šakninio veiksmažodžio šaknis praes. *grem-* / praet. *grēm-*, kuri siejama su la. *greñtiēs* ir lie. *gramėti*, *grāma*.

¹¹ PKEŽ I 419t. kildinamas iš *gab-* (praes.) / *gāb-* (praet., inf.) ir siejamas su lie. *gōbtis*.

¹² PKEŽ I 307t. kildinamas iš *verp-* / *virp-* ir siejamas su lie. *veřpti*, la. *vērpt*.

¹³ Tai, kad čia yra šakninio veiksmažodžio vedinys, rodo abstraktas *stīnsennien* III 43₁₉ ‘kentėjimą’ – priesaga *-sen-* pridėta tiesiai prie šaknies *stin-* (< **sten-tvei*, plg. PKEŽ IV 157t.). Abstraktų priesagos *-sen* ir *-sna* jungiamos prie veiksmažodžio kamieno: jei veiksmažodis priesaginis, abstrakto priesaga (paprastai *-sna*) jungiama po veiksmažodžio priesagos, jei šakninis – (paprastai priesaga *sen-*) po šaknies (plg. Kaukienė 2000a).

la. *stenēt, -u*), o šakninių atitikmenų šiose kalbose nėra. Vadinasi, arba šis veiksmažodis buvo šakninis, rytų baltų kalbose pakeistas kintamosios priesagos tipo veiksmažodžiu, arba, kaip suponuoja recenzentas, prūsų kalba galėjo pastarojo tipo netekti. Įrodyti pirmąjį teiginį kur kas paprasčiau – tai rodo, kad ir tokie žodžiai kaip *kęsti, keñčia* ir *kentėti, keñčia* – trukmės veiksmažodžiai iš šakninių performuojami (be jokių darybos požymių, be reikšmės pakitimų) į kintamosios priesagos tipą, o esamojo laiko forma išlieka nepakitusi. Tai patvirtina ir paveldėtieji šakniniai slavų (bei kitų kalbų) veiksmažodžiai – plg. s. sl. *tešti, tekō*, r. *течь, теку* (vedų *takti*) : lie. *tekėti, tēka*, la. *tecēt, teku* ir kt. Norint įrodyti recenzento teiginį, reikėtų pateikti daugiau pavyzdžių, kur prūsų kalbos sudėtingesnės struktūros veiksmažodis būtų pakeistas šakniniu. Juo labiau nepavyktų įrodyti, kad s. sl. *tešti, tekō*, vedų *takti* yra priesagų netekę šakniniai veiksmažodžiai.

Beje, slavų kalbose lie. *stenėti, stēna* ir la. *stenēt, stenu* giminaičiai yra s. sl. *stenati, stenjo* ‘dejuoti’, s. r. *stenati, stenju*, r. *стенать, -аю*¹⁴ ‘vaitoti, dejuoti’ ir kito šaknies vokalizmo laipsnio r. *стонать, -ý* ‘t. p.’ ir kt. – t. y. ne šakniniai veiksmažodžiai, bet ir ne *tekėti, teka* tipo. Koks realiausias tokio nesutapimo aiškinimas? Matyt, siekiant, kad šaknis nesibaigtų sonantu prasl. **stenti* perdirbtas į priesaginį **stenati*. Priešingu atveju kitimas būtų buvęs toks: **stenti* → **stēti* → r. **стять*. O baltų kalbų *tekėti, teka* veiksmažodžių tipo atsiradimo motyvai tikrai buvo ne fonologiniai.

Recenzentas nurodo Vaillanto (1966, 400) rekonstrukciją s. sl. *letėti, leti* ‘skristi’ < **lek-te* (: lie. *lėkti, lėkia*), teigdamas, kad tokia IV B klasė suponuoja buvusią klasę, panašią į *tekėti, teka* tipą. Tačiau neatkreipiamas dėmesys į kamiengalį – juk lie. *lėkti* prezento forma yra *ia* kamieno.

Tokią klasę (t. y. panašią į *tekėti, teka* tipą) kur kas lengviau rekonstruoti remiantis s. sl. *běžati*, r. *бѣжати, бѣзъ* ‘bėgti’¹⁵ [beje, taip daro Kollnas (1961) ir Kortlandtas (2005)]. Kad s. sl. *běžati* bendraties priesaga buvusi *-ėti*, o ne *-ati*, rodo palatalizacija *g* → *ž*. Taigi s. sl. *běžati, běgō* < **běgēti, běgō* – paradigma išoriškai atitinka lie. *tekėti, teka* veiksmažodžių tipą. Tačiau baltų kalbose šį veiksmažodį atitinka šakniniai *a* kamieno veiksmažodžiai lie. *bėgti, bėga, bėgo*¹⁶ ir la. *bēgt, bēgu*¹⁷. Atsižvelgiant į tai, kad jokio reikšmės skirtumo tarp baltų ir slavų veiksmažodžių reiškiamo veiksmo nėra, reikia daryti išvadą: arba priesaginis veiksmažodis neteko priesagos baltų kalbose, arba, atvirkščiai, slavų kalbose šakninis veiksmažodis perdirbtas į kinta-

¹⁴ Monografijoje šis veiksmažodis nagrinėjamas kartu su šakniniais, nes yra kilęs iš šakninio **stenti*, plg. s. i. *stanati* ‘donnert’, gr. *στένω, στείνω* ‘staugti, raudoti’ ir kt. Žr. LEW 901, IEW I 1021.

¹⁵ Iter. s. sl. *bėgati*, r. *бѣзати, бѣзати* ‘bėgioti’.

¹⁶ Iter. *bėgioti, -ója, -ójo*.

¹⁷ Taip pat plg. pr. *begeyte* ‘bėkite’, hind. *bhāg-* ‘bėgti’, gr. *φέρομαι* ‘baidausi, bėgu’ ir kt. (žr. PKEŽ I 137, IEW I 116, LEW 38).

mosios priesagos veiksmažodį¹⁸. Antrąjį teiginį patvirtina užfiksuota senesnė šakninė bendraties forma r. dial. *бечь*, rodanti, kad šis veiksmažodis buvo perdirbtas į kintamosios priesagos veiksmažodį ne visame slavų plote.

Iš to, kas pasakyta, galima manyti, kad ir slavų (kaip baltų) kalbose šakniniai veiksmažodžiai buvę perdirbami – bendratyje atsiradusi priesaga *-ēti, o prezento forma išlikusi tokia pat. Norint įrodyti, kad toks perdirbimas abiejose kalbose vyko kartu, reikia rasti bendrašaknių tokios pačios struktūros (t.y. atitinkančių *tekėti, teka* tipą) veiksmažodžių.

Toks yra tik vienas sl. **kvbtēti*, **kvbte* ‘žydėti’ (s. r. *cvbtēti*, *svbtō*, le. dial. *kšieć*, s. če. *ktivieti*, *ktivu*, sorb. *kěćć*, *ktu*¹⁹), greta šakninio sl. **kvisti*, **kvite-* (s. sl. *cvisti*, *cvbtō*, s. r. *cvbsti*, *cvbtō*), kuris sietinas su la. *kvitēt*, *kvitu*²⁰ ‘spindėti, blizgėti’. Deja, lietuvių kalboje šio kintamosios priesagos veiksmažodžio nėra, tad negalima patikrinti, ar la. *kvitēt* tikrai priklauso *tekėti, teka* tipui. Bet kokių atveju vieno veiksmažodžio per maža, kad būtų galima daryti kokių nors apibendrinimų (slavų prokalbėje veiksmažodžio **kvbtēti*, **kvbte* galbūt dar nebuvo, jis galėjo būti vėliau performuotas iš šakninio veiksmažodžio).

Lingvistinėje literatūroje galimų *tekėti, teka* tipo atitikmenų slavų kalbose pateikta tikrai nemažai. Deja, bendrų žodžių, turinčių bendraties priesagą -ēti yra nedaug, ir tų pačių skiriasi esamojo laiko kamiengalis²¹: s. sl. *kypěti*, *kypi-* ‘virtti’ : lie. *kūpėti*, *kūpa* / -i, s. sl. *svbtēti*, *svbti-* ‘šviesti’ : lie. *švitėti*, *švita*, s. sl. *smr̥bděti*, *smr̥bdi-* ‘smirdėti’ : lie. *smirdėti*, *smirdi* / *smirda* / *smirdžia* / *smirsti*; s. sl. *gr̥mětī*, *gr̥mi-* ‘griausti’ : lie. *grumėti*, *grūma*, r. *bezdet* ‘pedere’ : *bezdėti*, *bězda*. Šių veiksmažodžių²² atitiktis iš tiesų labai didelė. Tačiau norint įrodyti, kaip jie susidarę, visų pirma reikėtų iširti visų slavų veiksmažodžių, turinčių bendraties priesagą -ēti, kilmę. Kol kas matyti tik tai, kad jie yra visiškai sutapę su *sédėti* tipo veiksmažodžiais – t. y. *i* kamieno, plg. *sédėti*, *sédi* (: *sěsti*, *sěda*) ir r. сидѣть, сижѹ, сидѣт (: сесть). O lietuvių kalboje *sédėti*, *sédi* tipas ir *tekėti, teka* tipas ryškiai skiriasi – tiek morfologiškai (*i* kamienas : *a* kamienas), tiek darybiškai (nemaža dalis *i* kamieno veiksmažodžių yra išvestiniai, o visi *tekėti, teka* tipo veiksmažodžiai yra tik pirminiai), tiek morfonologiškai²³, tiek semantiškai²⁴. Esant tokiems skirtumams, įrodinėti, kad *tekėti, teka* tipo veiksmažodžiai yra kilę iš

¹⁸ Kintamosios priesagos, nes prezento forma liko nepakitusi, kaip šakninio veiksmažodžio: r. *безѹ* atitinka lie. *bėgu*, kaip r. *несѹ* (*несмі*) atitinka lie. *nešù* (*nėšti*).

¹⁹ Plg. Kortlandt 2005 ir lit. Plg. dar če. *kvisti* ‘blühen’ (ME II 355).

²⁰ Plg. Villanueva Svensson 2005, 121; Kōlln 1977, 104–107.

²¹ Ką jau kalbėti apie preteritą.

²² Poros iš minėtų lietuvių veiksmažodžių prezento *a* kamieno formos iš tiesų galėjo būti vėlesnės – tai rodo gretutinės *i* kamieno (pvz., *kūpi*) ar net atematinės (pvz., *smirsti*; apie atematinę formą naujumą žr. Jakulis 2004, 35t.) formos, bet kitos be išlygų priklauso *a* kamieniui.

²³ Žr., pvz., Jakulis 2004, 74t.

²⁴ Žr. Jakulis 2004, 34.

priesagos *-ėti i* kamieno, remiantis keliais slavų kalbų pavyzdžiais (ar lietuvių kalbos veiksmažodžiais, pateiktais iš lietuvių kalbos tarmių, kuriose įvykusi žodžio galo redukcija), būtų nelogiška. Todėl nekreipti dėmesio į tokią „smulkmeną“ (tai, kad skiriasi slavų kalbos veiksmažodžių prezento kamiengalis), kaip norėtų daryti recenzentas, irgi negalima. Visiškai aišku, kad bendrašaknių slavų veiksmažodžių struktūrinis tipas yra neadekvatus lietuviškajam.

Nedidelė dalis baltų priesagos *-ėti a* kamieno ir slavų priesagos *-ėti* bendrašaknių veiksmažodžių (žr. Jakulis 2004, 117–124) gali būti kilę iš atematinių (plg. Kortlandt 2005) – juos slavų kalboje galėjo pakeisti *ī* kamieno formos. Lietuvių kalboje tuomet atsiranda daugybė prezento variantų (plg. LKŽ pateikiamų veiksmažodžio *smirdėti* esamojo laiko formų įvairovę), ir tokie veiksmažodžiai nelaikytini patikimais *tekėti, teka* tipo veiksmažodžiais. Be to, dalis atematinių formų atsirado palyginti vėlai ir nesietinos su baltų ir slavų bendrystės laikais, o įrodyti, kad kiti veiksmažodžiai kilę iš atematinių, labai sunku.

Tai, kad baltų ir slavų veiksmažodžių šaknys turi bendrą *ST* tipo determinantų *-šk-*, *-zg-*, greičiausiai rodo tik imitatyvinių šaknų formavimo, o ne struktūrinių paradigmų²⁵ bendrumą.

Taigi šiuo metu slavų kalbose atskiro tipo, atitinkančio lie. *tekėti, teka* veiksmažodžių tipą, nėra. Kaip buvo anksčiau, sunku pasakyti. Baltų *tekėti, teka* tipo veiksmažodžių atitikmenys slavų kalbose gali būti ne vien priesaginiai (ar kintamosios priesagos), bet ir šakniniai. Neatmestina prielaida, kad slavų kalbose panašus tipas į lie. *tekėti, teka* tipą galėjo susiformuoti savu keliu ir dėl savų priežasčių. Tačiau pavienių žodžių lyginimas su kitos kalbos žodžiais, neatsižvelgiant į sistemą, vidinę raidą, labai primena jaunagratikų metodus.

Kitose indoeuropiečių kalbose *tekėti, teka* veiksmažodžių tipo nenustatyta, todėl monografijoje buvo pateikta tik tai, kas rasta etimologiniuose žodynuose, siekiant nustatyti etimologinius giminaičius ir pažiūrėti, kokia yra jų raida. Išsamiai ištirti kitų kalbų žodžius, jų morfologinius santykius ar kurti naujas etimologijas, kaip to pageidaujama recenzijoje, nebuvo tikslo.

Recenzentas kitaip žiūri ne tik į tai, kada formavosi *tekėti, teka* tipas, bet ir į tai, kaip tai vyko. Remdamasis Schmido (1966; 1967–1968) mintimi, kad šakninių veiksmažodžių preterito kamienas priklausęs nuo šaknies balsio, ir tik *CeC* ir *CaC* tipo šaknys galinčios turėti preterito *é* kamieną (o *CaC* šaknies preterito *-é* esanti inovacija), M. Villanueva Svenssonas teigia, kad tik tokių veiksmažodžių, kaip *tekėti, stenėti, derėti* ar *tenėti* (t. y. *CeC*- šaknies), preterito formos *tekėjo, stenėjo, derėjo* ar *tenėjo* galėjo atsirasti iš šakninių veiksmažodžių preterito *ē* kamieno formų (t. y. **tekē, *stenē, *derē,*

²⁵ Taip teigia Kortlandt 2005.

**tenē*), bet ir jų neparemią kiti preterito *é* kamieno veiksmažodžiai (pvz.: *vesti, vedė; mēsti, mētė; dėgti, dėgė*²⁶; *nēšti, nēšė*) – mat jie esą tranzityviniai ir, kaip teigia recenzentas, labai tolimi *tekėti, teka* tipui. Tačiau *tekėti, teka* tipo veiksmažodžiai gali būti ir tranzityviniai, ir intransityviniai. Svarbiausia tai, kad jie nebūna efektyviniai (t. y. neturi poveikio objektui reikšmės) ir kauzatyviniai (plg. *ia* kamieno veiksmažodžius, kurių preterito kamiengalis yra *é*).

Recenzento nuomone, priesagos *-ėti a* kamieno veiksmažodžių tipas yra bendras baltams ir slavams. Tačiau niekaip nepaaiškinama, kaip greta priesagos *ėti* atsirado baltiška preterito forma *-ėjā*. Jeigu šakninių veiksmažodžių, iš kurių formavosi nagrinėjamas tipas, preterito kamiengalis būtų buvęs tik *ā* (kaip mano recenzentas), tai tuomet kažkada jis turėjo būti pakeistas baigmeniu *-ėjā*. Tik iš kur toks baigmuo atsirado? Jeigu jis būtų buvęs derinamas prie bendraties formos *ē-ti*, reikėtų spėti, kad tarp šaknies ir kamiengalio *-ā* įterptas elementas *-ē-* (pvz.: praes. *teka*, inf. **tekti* → **tekėti* ⇒ praet. **tekā* → **tekējā*). Lygiai taip pat reikėtų vertinti ir tokių kintamosios priesagos veiksmažodžių, kaip *miegóti, giedóti*, paradigmos²⁷ susiformavimą (praes. *miega*²⁸, inf. **miegti* → **miegāti* ⇒ praet. **miegā* → *miegājā*). Tačiau čia iškyla keletas klausimų:

Kokia yra bendraties priesagų *ē* ir *ā* kilmė?

Jeigu šios priesagos buvo įterptos prieš preterito kamiengalį *-ā*, (a) kodėl jos neįterptos į prezento formas ir (b) kodėl nėra kintamosios priesagos veiksmažodžių, kurių preterito formos būtų perdirtos pagal bendraties priesagą *ī* (*sakýti, sāko, sākė*, o ne **sakyjo*)?

Į pirmą klausimą galima atsakyti ieškant atitikmenų kitose kalbose (pvz.: s. sl. *letėti* ‘skristi’; r. *boltati* ‘plepėti’). Tik ar tos priesagos tikrai giminiškos, ar nustatyta, kad jos paveldėtos iš anksčiau, ar ištirtos vidinės rekonstrukcijos būdu?

Baltų pavyzdžiai rodo, kad 95% bendraties formų padaroma iš preterito formų. Bendratyje įvyksta visokiasių fonetinių pakitimų, ir jei šakninių veiksmažodžių perdirtimas būtų prasidėjęs nuo bendraties, tai veiksmažodžio *juda*, bendraties forma būtų buvusi ne *judėti*, o **jusėti* (← *justi* < *jud+ti*), preterito forma būtų ne *judėjo*, o **jusėjo*. Veiksmažodžio *gieda*²⁹ bendraties forma būtų buvusi ne *giedóti*, o *giesóti* (← *giesti*³⁰ < **giedti*), o preteritas ne *giedójo*, bet **giesojo*.

²⁶ Tiesa, paminėta, kad *degti* gali reikšti ne tik aktyvų, bet ir savaiminį veiksmą.

²⁷ Tokių veiksmažodžių yra ir latvių kalboje, plg. *dziedāt, dziedu, dziedāju* ‘dainuoti, giedoti’.

²⁸ LKŽ greta prezento formos *miēga* pateikiamos dar tokios tarminės prezento formos: *miēgma, miēgsma* Rod, *miegsta* Nm, *miēgna* Dv, *miēgsi* Pun, *miēgta, miēgti, miēnga, miēngsna*. Tiek jų variantų paprastai tarmėse atsiranda adaptuojant nykstančias atematines formas (šiuo atveju – *miēgti*).

²⁹ LKŽ pateikiamos dar tokios tarminės prezento formos: *gīesta, gīesti, gīema, gīeva, giedója*. Tiek jų variantų paprastai tarmėse atsiranda adaptuojant nykstančias atematines formas (šiuo atveju – *gīesti*).

³⁰ Plg. šakninį tarm. *-giesti, -, -giedo*. LKŽ užfiksuotas veiksmažodis *pragiesti* pragysti, sugiedoti: *Ir pragiedo lakštingėlė* (Čiobiškis). Kadangi pavartota tik priešdėlinė preterito forma, gali būti, kad šis veiksmažodis yra neologizmas, pasidarytas *sta* kamieno *pragysti, -gysta, -gydo* pavyzdžiu.

Kad bendraties forma yra derinama prie preterito formos, o ne atvirksčiai, rodo daugelis kitų faktų: *vėja, vįj-o* → *vij+ti = vų-ti*; *lįja* (< *linja), *lįjo* → *lij+ti = lýti*; *žůva, žův-o* → *žuv+ti > žůti*; *juńda, jűd-o* → *jud+ti > jutti > jűsti*; *lėidžia, lėid-o* → *leid-ti > leit-ti > lėisti*; *viřsta, viřt-o* → *virt-ti > viřsti*.

Galiausiai tai, kad bendraties forma yra taikoma prie preterito, geriausiai rodo tokie lietuvių veiksmažodžiai, kaip *reikėti, reikia, reikėjo*, greta kurių yra išlikusių šakninių veiksmažodžių – tarm. *reikti, reikia, reikė*. Akivaizdu, kad prie kamiengalio *-ė* (<**-ē*) pridėtas dar vienas kamiengalis *-o* (<-**ā*) ir atsiradęs baigmuo *-ėjo* (**-ējā*). Jeigu perdirbimas būtų prasidėjęs bendratyje, tuomet preterito forma būtų ne *-ėjo*, o *-ėjė*. O veiksmažodžių su tokiu preteritu nėra.

Įtikimiausias aiškinimas, kodėl perdirbtas preterito kamiengalis, turbūt yra toks: reikėjo pradėti asmenuoti iki tol nekaitytą preteritą – iki tol greta prezento galūnių *-u, -i* (*nešu, neši*) jau turėjo būti susiformavusios ir galūnės *-au, -ai* (kamiengalis **-ā*+ asmenų galūnės *-u, -i*) – pvz., **tekē+au, -ai, -ā* → lie. *tekėjau, tekėjai, tekėjo* (plg. K a z l a u s k a s 1968, 348). Kitaip sakant, prie preterito kamiengalio *-ē* (**tekē*) pridėtas antrinis kamiengalis *-ā* (**tekējā*), o pagal preteritą perdirbta ir bendratis (**tekti* → **tekē+ti = tekėti*) (plg. S t a n g 1942; K a u k i e n ė 1994, 238).

Baltų kamiengalių **-ā* ir **-ē*, kaip būtojo laiko rodiklių, nereikėtų painioti su darybinėmis priesagomis, nors jos dažnai sutampa su bendraties priesagomis **-āti* ir **-ėti*. Apskritai priesagų *-ėti* ir *-oti* veiksmažodžių tipų yra labai daug ir skirtingų (*-ėti: tēka, sėdi, rāvi, mīrksi, gražėja, plėišėja; -oti: miēga, drýbso, abejója* ir kt.). Jų kilmė, darybinis statusas, reikšmė irgi labai skiriasi (žr. J a k u l i s 2004, 26–28). Norint šių priesagų veiksmažodžius lyginti su kitų kalbų priesaginiais veiksmažodžiais, reikia išsiaiškinti, kaip ir kodėl tokie tipai susiformavo. Jei tai būtų padaryta ir nustatyta, kad slavų kalbų dalis veiksmažodžių formavosi tokiu pat būdu ir dėl tų pačių motyvų, kaip ir baltų *tekėti, teka* tipo veiksmažodžiai, tada būtų galima teigti, kad *tekėti, teka* tipas yra ne tik rytų baltų, bet ir slavų kalbų inovacija.

Matant, kaip recenzentas kategoriškai tvirtina žinaš, kaip senovės baltai, slavai ir galiausiai indoeuropiečiai kalbėjo, kartais atrodo, kad jam pavyko tai, ką norėjo padaryti Maironis...

*Aš norėčiau prikelti nors vieną senelį
Iš kapų milžinų
Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį
Iš senųjų laikų!*

To padaryti kol kas neįmanoma, todėl drįstu teigti:

1. *Tekėti, teka* tipo veiksmažodžiai yra tik rytų baltų inovacija. Prūsų kalboje tokio tipo nebuvo, o slavų kalbose tipų perdirbimo procesai greičiausiai vyko dėl kitų moty-

vų ir kitokiu keliu, todėl panašios struktūros veiksmažodžiai negali būti laikomi bendros baltų ir slavų inovacijos padariniu.

2. Seniausi šio struktūrinio tipo veiksmažodžiai susiformavo iš šakninių veiksmažodžių. Pokyčiai prasidėjo ne bendratyje, o preterite: prie preterito kamiengalio *-ē* pridėjus dar vieną kamiengalį *-ā* ir susiformavo baigmuo **-ēiā*. Tas pats preterito kamiengalis *-ē-* apibendrintas ir bendračiai (**tekti* → **tekē+ti** = **tekēti*).

WAYS OF VERB RESEARCH

Summary

This article is an answer to the review by M. Villanueva Svensson. It shows, that certain arguments by the reviewer regarding the origin of *tekėti*, *teka* verb type, the motives and the method of its formation are debatable. Therefore the author maintains his opinion that:

1. *Tekėti*, *teka* type verbs are an exclusive innovation of the East Balts. There was no such type in the Old Prussian language, whereas in the Slavic languages the processes of type re-formation took place for other reasons and in a different way, therefore similar verbs or even verbs with similar structure should be considered as independent formations instead of common innovations by Slavs and Balts.

2. The oldest verbs of this East Baltic structural type were formed from root-verbs. It was not the infinitive, but the preterit where the changes took place: attachment of one more stem final *-ā* to the stem final of the preterit *-ē* formed **-ēiā*. The same stem final *-ē-* was generalised for the infinitive (**tekti* → **tekē+ti** = **tekēti*).

LITERATŪRA

IEW – J. Pokorny, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, I-II, Bern und München, 1959–1969.

J a k u l i s E., 1995, Lietuvių ir latvių kalbų *a* kamieno veiksmažodžiai su bendraties priesaga *-ėti* (bakalauro darbas, VU), Vilnius.

J a k u l i s E., 1996, *Tekėti*, *teka* tipo veiksmažodžiai baltų kalbose, – Vakarų baltų kalbos ir kultūros relikvai, Klaipėda, 8–17.

J a k u l i s E., 2004, Lietuvių kalbos *tekėti*, *teka* tipo veiksmažodžiai, Vilnius (Blt XXXVIII 2003, 1–306).

K a u k i e n ė A., 1994, Lietuvių kalbos veiksmažodžio istorija, I, Klaipėda.

K a u k i e n ė A., 1998, Prūsų kalbos veiksmažodžių struktūros ypatumai, – Baltistica, XXX (1), 15–37.

K a u k i e n ė A., 2000a, Prūsų kalba, Klaipėda.

K a u k i e n ė A., 2000b, Prūsų kalbos veiksmažodžių galūnės ir jų jungimosi būdai, – Veiksmažodžio raidos klausimai (žurnalo „Tiltai“ priedas Nr. 1), Klaipėda, 55–64.

K ø l l n H., 1977, Verben mit Infinitiv auf *-ėti* und Präsensstamm auf *-e/o-*, – ScSI XXXXIII 103–113.

K o r t l a n d t F., 2005, Lithuanian *tekėti* and related formations, – Baltistica, XL (2), 167–170.

- LEW – E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, I–II, Heidelberg, 1962–1965.
ME – K. Mīlenbachs, Latviešu valodas vārdnīca, I–IV. Redīgējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns, Rīga, 1923–1932.
PKEŽ – V. Mažiulis, Prūsų kalbos etimologinis žodynas, I–IV, Vilnius, 1988–1997.
Stang C. S., 1942, Das slawische und baltische Verbum, Oslo etc.
Vaillant A., 1966, Grammaire comparée des langues slaves, III. Le verbe, Paris.
Villanueva Svensson M., 2005, [Rec.] Erdvilas Jakulis, Lietuvių kalbos *tekėti, teka* tipo veiksmažodžiai, Vilnius, 2004, 306 p., – Baltistica, XL (1), 118–122.

Erdvilas JAKULIS
Baltistikos ir bendrosios kalbotyros katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto 5
LT-01513 Vilnius
Lietuva
[erdvilas.jakulis@flf.vu.lt]